

VRIJHEID VAN WETENSCHAPSBEOEFENING IN NEDERLAND

KNAW-briefadvies naar aanleiding van de motie Straus-Duisenberg nr. 120 (34550-VIII)

Samenvatting

Het waarborgen van onafhankelijke en integere wetenschapsbeoefening is essentieel voor het goed functioneren van de wetenschap. Het is een onderwerp dat de voortdurende aandacht heeft van de Akademie en kennisinstellingen in Nederland. Dit briefadvies is opgesteld naar aanleiding van de motie Straus-Duisenberg waarin de KNAW de vraag wordt gesteld 'of zelfcensuur en beperking van diversiteit van perspectieven in de wetenschap in Nederland een rol spelen, en met aanbevelingen te komen hoe te allen tijde het vrije woord binnen de wetenschappelijke waarheidsvinding de ruimte zou moeten krijgen'. De KNAW neemt in dit briefadvies de tekst van de motie als uitgangspunt. Anders dan in het Tweede Kamerdebat en de media is gesteld, maakt het in kaart brengen van politieke voorkeuren van wetenschappers geen onderdeel uit van deze motie.

De KNAW heeft de motie vertaald in de volgende twee vragen:

- 1 Is er aanleiding om ons in Nederland zorgen te maken over zelfcensuur en beperking van diversiteit aan perspectieven?
- 2 Bestaan er specifiek Nederlandse mechanismen die de kans op zelfcensuur of gebrekkige diversiteit vergroten?

In het briefadvies komen achtereenvolgens aan de orde: de in Nederland geldende beginselen van behoorlijke wetenschapsbeoefening, risico's voor de inperking van de academische vrijheid in Nederland en conclusies en aanbevelingen.

De conclusies en aanbeveling van het briefadvies zijn als volgt samen te vatten:

- 1 De beginselen van behoorlijke wetenschapsbeoefening – bestaande uit juridische kaders, gedragscodes en institutionele mechanismen – vormen tezamen een goede basis voor het waarborgen van de vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland. Er zijn geen signalen dat er structureel sprake is van een beperking van deze vrijheid. Het regelmatig evalueren en actualiseren van de regelingen en codes blijft vanzelfsprekend van groot belang net als de voortdurende aandacht voor de correcte manier van het verrichten van onderzoek in de opleidingen voor onderzoekers en studenten.

Aanbeveling (actor: KNAW): Stimuleer de formulering van een expliciete omschrijving van academische vrijheid en vrijheid van wetenschapsbeoefening in nationale en internationale regelgeving en

gedragscodes. Agendeer het thema vrijheid van wetenschapsbeoefening op Europees niveau via de Europese koepelorganisaties waar de Akademie lid van is.

- 2 Door de nadruk op maatschappelijk relevant onderzoek in Nederland heeft de samenleving invloed op de onderzoeksagenda van academische instellingen in Nederland. Hiermee geeft de samenleving sturing aan de onderzoeksvragen, de focus van het wetenschappelijk onderzoek en de diversiteit van perspectieven. Echter deze sturing betekent ook een zekere beperking van de academische vrijheid. De ruimte voor onderzoeker-gedreven projecten kan hierdoor in de knel komen. Dit bewustzijn klinkt ook door in het recente regeerakkoord.

Aanbeveling (actor: overheid & politiek): Een grote toename in de afhankelijkheid van projectfinanciering vormt een risico voor het behoud van de benodigde ruimte voor onderzoeker-gedreven onderzoek en daarmee van het behoud van vrijheid van wetenschapsbeoefening. Mede daarom is het zaak om bijvoorbeeld in de eerste geldstroom voldoende ruimte te behouden voor ongebonden onderzoek. Daarnaast hebben overheid en politiek een belangrijke rol in het erkennen van het belang van wetenschappelijk onderbouwde feiten en analyses. Niet alleen ten behoeve van de kwaliteit van politieke besluitvorming maar ook in het bewaken van de grens tussen de uitkomst van wetenschappelijke analyses en politieke oordelen.

- 3 Het toegenomen belang van projectfinanciering kan leiden tot onwenselijke beïnvloeding door de financier. De onafhankelijkheid en academische vrijheid kunnen worden belemmerd als de onderzoeker een grote bemoeienis toelaat van de opdrachtgever met de werkwijze, interpretatie en publicatie van de resultaten. Goede afspraken vooraf tussen onderzoeker en opdrachtgever kunnen dit voorkomen.

Aanbeveling (actor: onderzoeker en opdrachtgever): Waarborg de onafhankelijkheid van onderzoek in opdracht van overheid of bedrijfsleven door vooraf goede afspraken te maken en de 'Verklaring van wetenschappelijke onafhankelijkheid' (KNAW 2005) van toepassing te verklaren op het onderzoek.

- 4 Vooringenomenheid van onderzoekers (al dan niet bewust) en ongewenste, vrijheid beperkende schoolvorming kunnen een gevaar vormen voor een adequate wetenschapsbeoefening. Dit speelt vooral rondom benoemingen van wetenschappelijk personeel en tijdens het proces van peer review van onderzoeksvoorstellen en van publicaties. Het voorkómen hiervan verdient permanente aandacht van universiteiten en onderzoeksinstituten.

Aanbeveling (actor: universiteiten, KNAW- en NWO-instituten): Streef naar diversiteit in de vertegenwoordiging van wetenschappelijke stromingen en perspectieven. Zorg bij de werving van wetenschappelijk personeel voor een open vizier bij het opstellen van profielschetsen voor leerstoelen, voldoende externe inbreng van aanpalende disciplines bij de samenstelling van benoemingsadviescommissies, en zo open en transparant mogelijke procedures.

Aanbeveling (actor: NWO): Evalueer samenstelling en werkwijze van beoordelingscommissies om zo te komen tot meer transparante peer review van subsidievoorstellen. Richt subsidie-instrumenten zodanig in dat wetenschappers worden gestimuleerd en ondersteund om onderzoekservaring op te doen bij andere kennisinstituten of in de beroepspraktijk.

- 5 In de wetenschapsbeoefening is het van belang om *ruimte* te bieden voor diversiteit en pluriformiteit in perspectieven voor zover dit bijdraagt aan gedegen waarheidsvinding. Het stimuleren van samenwerking en open discussie tussen medewerkers draagt bij aan het creëren van deze ruimte. Diversiteit van ideeën hoeft niet noodzakelijkerwijs op het niveau van individuele onderzoeksgroepen te worden gerealiseerd; essentieel is dat diversiteit op landelijk niveau ontstaat, en dat hoeft lokale schoolvorming niet in de weg te staan.

Aanbeveling (actor: universiteiten, KNAW- en NWO-instituten): Stimuleer een open organisatieklimaat, een cultuur waarin verschillen in perspectief en onderling debat worden gewaardeerd. Stimuleer en ondersteun wetenschappers om zich breed te ontwikkelen en ook onderzoekservaring op te doen bij verschillende andere kennisinstituten of in de beroepspraktijk. Streef in de formulering van onderzoeksbeleid waar mogelijk naar landelijke diversiteit in onderzoeksbenaderingen en/of methodologieën in een discipline of wetenschapsveld.

- 6 De academische vrijheid kan worden ingeperkt doordat bepaald onderzoek of de uitkomst daarvan onwenselijk wordt geacht door (organisaties binnen) de samenleving of de onderzoeker zelf. Er kunnen bijvoorbeeld ethische bezwaren zijn, veiligheidsrisico's of angst voor negatieve reacties vanuit (bepaalde groeperingen in) de samenleving. Dit spanningsveld tussen waarheidsvinding en het effect van onderzoeksresultaten op de maatschappij kan worden verminderd door een adequate dialoog tussen wetenschappers onderling en tussen wetenschap en maatschappij. Academische vrijheid en professionele verantwoordelijkheid hangen samen: vrijheid van wetenschapsbeoefening betekent ook dat de wetenschap zo mogelijk de verbinding met de maatschappij zoekt en uitlegt waarom het onderzoek wordt gedaan en op welke wijze de opgedane kennis mogelijk is toe te passen. Daarbij vormt de grens tussen wetenschappelijk onderbouwde analyses en argumenten en besluitvorming een punt van aandacht.

Aanbeveling (actor: KNAW): Stimuleer aandacht voor de maatschappelijke beoordeling van onderzoeksresultaten in de gedragscodes voor wetenschapsbeoefening en tijdens onderzoeksevaluaties.

Aanleiding

Op 7 februari 2017 nam de Tweede Kamer de motie Straus-Duisenberg aan¹, waarin aan de regering wordt verzocht om 'een nadere beschouwing en advies te vragen aan de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) of zelfcensuur en beperking van diversiteit van perspectieven in de wetenschap in Nederland een rol spelen, en met aanbevelingen te komen hoe te allen tijde het vrije woord binnen de wetenschappelijke waarheidsvinding de ruimte zou moeten krijgen' (zie bijlage). Toenmalig minister Bussemaker heeft in het debat over de motie aangegeven een dergelijk verzoek niet op te volgen. De minister was van mening dat een debat over de vraag of er voldoende ruimte is voor het vrije woord binnen de wetenschappelijke waarheidsvinding, vanuit de wetenschap zelf zou moeten komen (Tweede Kamer, 2017b). Hoewel de regering geen formeel verzoek heeft gedaan, wil de KNAW toch graag ingaan op de vragen in de Tweede Kamermotie. Het waarborgen van onafhankelijke en integrale wetenschapsbeoefening is immers essentieel voor het goed functioneren van de wetenschap. Het is een onderwerp dat de voortdurende aandacht heeft van de Akademie – onder meer via haar Vaste Commissie voor de Vrijheid van Wetenschapsbeoefening – en van alle kennisinstellingen in Nederland.

Na een korte beschrijving van de achtergrond en het debat over de motie Straus-Duisenberg, gaat het briefadvies eerst in op de in Nederland geldende beginselen van behoorlijke wetenschapsbeoefening. Daarna volgt een analyse van risico's voor de inperking van de academische vrijheid in Nederland. Het briefadvies sluit af met conclusies en aanbevelingen. De tekst van de Tweede Kamermotie Straus-Duisenberg is als bijlage opgenomen.

Met dit briefadvies beoogt de KNAW meer inzicht te geven in de wijze waarop in Nederland de vrijheid van wetenschapsbeoefening wordt gewaarborgd, wat de grootste risico's zijn voor inperking van deze vrijheid en hoe daarop te reageren. De KNAW heeft er voor gekozen dit in de vorm van een briefadvies te

¹ De fracties van Van Vliet, 50PLUS, Klein, de Groep Kuzu/Öztürk, Houwers, de VVD, de SGP, het CDA, de Groep Bontes/Van Klaveren en de PVV hebben voor deze motie gestemd en de aanwezige leden van de overige fracties ertegen (Tweede Kamer 2017c). Voor een weergave van het debat zie Handelingen TK 2016-2017, 48 4 Hoger onderwijs 2 februari 2017 (2017b).

doen en slechts die aspecten aan bod te laten komen die het meest relevant zijn voor een beantwoording van de vragen die in de motie worden gesteld. Het briefadvies pretendeert daarmee geen alomvattende verkenning van het thema vrijheid in wetenschapsbeoefening te geven.

Focus en reikwijdte van dit briefadvies

De motie Straus-Duisenberg is ingediend nadat VVD-Tweede Kamerlid Pieter Duisenberg tijdens het Algemeen Overleg Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid op 25 januari 2017 aan toenmalig minister Bussemaker had gevraagd onderzoek te laten doen naar de politieke diversiteit in de wetenschap in Nederland (Tweede Kamer, 2017a). Berichten in de media interpreteren de motie dan ook als een verzoek om de politieke voorkeur van wetenschappers aan Nederlandse instellingen in kaart te brengen. De tekst van de motie Straus-Duisenberg bevat deze vraag echter niet. Dat de motie zo wordt geïnterpreteerd heeft ook te maken met het artikel 'Political diversity will improve social psychological science' van Duarte et al. dat in het Amerikaanse debat, waar de motie naar verwijst, een rol speelt. Het artikel gaat over het gebrek aan politieke diversiteit van onderzoekers in het vakgebied sociale psychologie in de Verenigde Staten (Duarte, 2015). Over de politieke voorkeur van wetenschappers in Nederland en de veronderstelde 'linkse kleur' van Nederlandse universiteiten is weinig bekend. Er zijn slechts enkele feiten beschikbaar waarvan een deel is verouderd (Van der Werfhorst, 2017; Van Dalen, 2015).

Een ander element dat in veel reacties terugkwam, was dat de motie een signaal zou zijn dat er sprake is van een dalend vertrouwen in de wetenschap. Over dit onderwerp heeft het Rathenau Instituut in 2015 een rapport uitgebracht (De Jonge, 2015). Hieruit blijkt dat er tot nu toe gemiddeld gezien onder de Nederlandse bevolking een breed gedragen vertrouwen in de wetenschap bestaat. Recent is in veel landen echter discussie over het vermeende verlies van vertrouwen in wetenschappelijke expertise. Wetenschappers uiten zorgen over het toenemende wantrouwen jegens de wetenschap en soms zelfs het verwerpen van wetenschappelijke bewijzen door opinie- en beleidsmakers. Deze zorgen volgen ook in reactie op uitspraken en de eerste maatregelen van president Trump van de Verenigde Staten. Op 22 april 2017 leidde dit wereldwijd in een groot aantal steden tot de *March for Science*, waarin het belang van wetenschap voor onze samenleving werd benadrukt. Vertrouwen in wetenschap was in het afgelopen jaar ook onderwerp van gesprek tijdens enkele KNAW-bijeenkomsten. Daarnaast participeert de president van de KNAW in de recent ingestelde werkgroep van de federatie van nationale academies van wetenschappen ALLEA (All European Academies) die dit onderwerp nader zal onderzoeken. De KNAW vindt vertrouwen in de wetenschap een belangrijk thema, maar beschouwt dit niet als hoofdaanleiding voor de motie en dit briefadvies.

In dit briefadvies neemt de KNAW de formulering van het verzoek aan de KNAW in de motie als uitgangspunt. Het in kaart brengen van politieke voorkeuren van wetenschappers maakt daar geen onderdeel van uit. De KNAW kan zich wat dit betreft vinden in de uitspraak van de minister tijdens het Algemeen Overleg op 25 januari 2017: 'In de wetenschap gaat het om waarheidsvinding. Daar kan diversiteit in geluiden nuttig zijn om tot de beste waarheidsvinding te komen, maar altijd gebaseerd op de inhoud, op de wetenschap. Inventariseren wat politieke voorkeuren zijn staat daar fundamenteel haaks op.'

Verder vraagt de motie of zelfcensuur en beperking van diversiteit van perspectieven in de wetenschap *in Nederland* een rol spelen. Daarbij gaat de motie voorbij aan het feit dat beoefening van de wetenschap veelal een internationale activiteit is. In feite kan deze vraag dan ook alleen in een internationale context, per discipline worden beantwoord. Een dergelijk onderzoek gaat het vermogen van de KNAW te boven. De KNAW kan wel onderzoeken of de Nederlandse context aanleiding geeft om ons zorgen te maken over zelfcensuur en beperking van diversiteit aan perspectieven. Zijn er specifiek Nederlandse mechanismen

die de kans op zelfcensuur of gebrekkige diversiteit in de wetenschap vergroten? In de beantwoording van deze vragen beperkt de KNAW zich tot wetenschappelijk onderzoek aan academische instellingen.

In de motie staan drie kernbegrippen centraal: het vrije woord in de wetenschap, zelfcensuur en de beperking van diversiteit van perspectieven. In dit briefadvies hanteert de KNAW voor deze kernbegrippen de volgende definities:

- *Het vrije woord in de wetenschap*: het recht om vrijelijk wetenschappelijk onderzoek te doen en de resultaten daarvan te verspreiden.
- *Zelfcensuur*: bewust of onbewust afzien van het stellen van onderzoeksvragen of publiceren van onderzoeksresultaten omdat de vragen en/of de (verwachte) uitkomsten maatschappelijk en/of politiek onwenselijk worden geacht.
- *Beperking van diversiteit van perspectieven*: het missen van verscheidenheid in expertise en achtergrond van onderzoekers met negatieve consequenties voor de kwaliteit van het onderzoek en de mate waarin het onderzoek vernieuwend of grensverleggend is.

Beginnelsen van behoorlijke wetenschapsbeoefening

De in Nederland geldende beginselen van behoorlijke wetenschapsbeoefening bestaan uit juridische kaders, gedragscodes en institutionele mechanismen.

Juridische borging van academische vrijheid

De vrijheid van wetenschapsbeoefening is in de Nederlandse wetgeving niet sterk verankerd. De vrijheid van wetenschapsbeoefening staat in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland niet expliciet in de Nederlandse grondwet. Wel is de term 'academische vrijheid' opgenomen in de Wet op het Hoger Onderwijs en Onderzoek (WHW). Artikel 1.6 'Academische vrijheid' van de WHW luidt: 'Aan de instellingen voor hoger onderwijs en aan de academische ziekenhuizen wordt de academische vrijheid in acht genomen.' Wat precies onder academische vrijheid wordt verstaan, is in de WHW niet nader gespecificeerd.

Daarnaast bestaan er verschillende internationale verdragen en verklaringen waarin academische vrijheid aan de orde komt (Groen, 2015):

- In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) staat in artikel 27 dat 'een ieder het recht heeft om deel te hebben aan wetenschappelijke vooruitgang en de vruchten daarvan en het recht heeft op de bescherming van de geestelijke en materiële belangen, voortvloeiende uit een wetenschappelijk, letterkundig of artistiek werk, dat hij heeft voortgebracht.'
- Het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR) bevat artikel 15, waarin onder meer staat: 'De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verbinden zich de vrijheid te eerbiedigen die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en scheppend werk.'
- Artikel 13 in het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie beschermt expliciet academische vrijheid: 'Vrijheid van kunsten en wetenschappen: De kunsten en het wetenschappelijk onderzoek zijn vrij. De academische vrijheid wordt geëerbiedigd.'
- De UNESCO Recommendation on Science and Scientific Researchers uit november 2017 gaat in op verschillende aspecten van academische vrijheid. In artikel 10 van de Recommendation komt het expliciet aan de orde: 'Each Member State should institute procedures adapted to its needs for ensuring that, in the performance of publicly supported scientific research and experimental development, scientific researchers respect public accountability while at the same time enjoying the degree of autonomy appropriate to their task and to the advancement of science and technology. It should be fully taken into account that creative activities of scientific researchers should be promoted in the national science policy on the basis of utmost respect for the autonomy and freedom of research necessary to scientific progress.' En in artikel 16.a. komen de aanbevolen verantwoordelijkheden en

rechten van wetenschappelijke onderzoekers aan de orde, waaronder: ‘to work in a spirit of intellectual freedom to pursue, expound and defend the scientific truth as they see it, an intellectual freedom which should include protection from undue influences on their independent judgement.’

Gedragscodes

Naast juridische kaders, hebben de academische instellingen ook zelf gedragscodes opgesteld voor het waarborgen van goede en integere wetenschap. Ook wetenschap is immers mensenwerk. Meest relevant voor het onderwerp van de vrijheid van wetenschapsbeoefening is de *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening*. Alle universiteiten, NWO- en KNAW-instituten hebben zich gecommitteerd aan deze code, die overigens ten tijde van het verschijnen van dit briefadvies aan een periodieke herziening wordt onderworpen.²

Tevens respecteren deze organisaties ook de kaders van internationale documenten zoals de Singapore Statement on Research Integrity (2010), de Best Practices for Ensuring Scientific Integrity and Preventing Misconduct van de OECD (2007), en de recent herziene European Code of Conduct for Research Integrity van ALLEA (2017).³ De nu geldende *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening* bevat zes principes van goed wetenschappelijk onderwijs en onderzoek:

- 1 eerlijkheid en zorgvuldigheid
- 2 betrouwbaarheid
- 3 controleerbaarheid
- 4 onpartijdigheid
- 5 onafhankelijkheid
- 6 verantwoordelijkheid.

Voor de motie Straus-Duisenberg is met name het principe ‘onpartijdigheid’ relevant. Hierover staat in de gedragscode het volgende: ‘De wetenschapsbeoefenaar laat zich bij zijn wetenschappelijke activiteiten leiden door geen ander belang dan het wetenschappelijk belang. Hij is altijd bereid zich daarvoor te verantwoorden.’ Onpartijdigheid wordt daarbij als volgt gedefinieerd: ‘Een wetenschapsbeoefenaar is onpartijdig en objectief als hij zich bij zijn oordeelsvorming en beslissingen niet laat leiden door persoonlijke belangen, voorkeur, genegenheid of vooroordeel, of door de belangen van zijn opdrachtgever/financier.’ In de uitwerking van dit principe volgen een aantal normen met directe relevantie voor het onderwerp van de motie:

- 4.1. Wetenschapsbeoefenaren geven anderen de ruimte om zich intellectueel onafhankelijk op te stellen. Dit geldt met name wanneer er sprake is van een hiërarchische relatie, zoals tussen promotor en promovendus, of tussen docent en student.
- 4.2. De keuze van methoden en criteria is uitsluitend afgestemd op het doel van waarheidsvinding en niet op externe doelen als commercieel succes of politieke invloed.
- 4.3. Een reviewer gaat bij zichzelf te rade of er sprake kan zijn van een onpartijdig oordeel over een manuscript, bijvoorbeeld als het om een concurrerende onderzoeksgroep gaat.
- 4.4. In de beoordeling van de prestaties van anderen (peer review van onderzoek en van manuscripten) laat een wetenschapsbeoefenaar zich leiden door wetenschapsinhoudelijke argumenten. Hij ziet af van een oordeel over een manuscript als er twijfel kan zijn over de onafhankelijkheid van zijn oordeel.
- 4.5. Een wetenschapsbeoefenaar is pas verdediger van een bepaald wetenschappelijk standpunt als dat standpunt voldoende wetenschappelijk is onderbouwd. Rivaliserende standpunten dienen daarnaast te worden gemeld en toegelicht.’

Daarnaast zijn de in de gedragscode genoemde principes ‘onafhankelijkheid’ en ‘verantwoordelijkheid’ zeer relevant voor dit briefadvies. Het principe ‘onafhankelijkheid’ wordt in de code als volgt omschreven: ‘Wetenschapsbeoefenaren verrichten hun werk in academische vrijheid en in onafhankelijkheid. Voor

² VSNU, KNAW, NWO, NFO, TO2 en VH zijn bezig om een nieuwe *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening* op te stellen. Deze zal in 2018 verschijnen. Dit briefadvies verwijst alleen naar de tekst in de nu geldende gedragscode uit 2004 inclusief de herzieningen uit 2012 en 2014.

³ Links naar deze codes zijn te vinden op de thema pagina Wetenschappelijke Integriteit op de KNAW website: <https://knaaw.nl/wetenschappelijke-integriteit>.

zover beperkingen van die vrijheid onvermijdelijk zijn worden zij zichtbaar gemaakt.' Onder dit principe wordt beschreven hoe onderzoekers de onafhankelijkheid van extern gefinancierd onderzoek kunnen bewaken. Het principe 'verantwoordelijkheid' wordt als volgt omschreven: 'Wetenschapsbeoefenaren geven zich rekenschap van hun verantwoordelijkheid voor de maatschappelijke implicaties van hun wetenschappelijk werk. Zij zijn aanspreekbaar op de keuze van onderzoeksthema's en in staat deze uit te leggen.' Vervolgens wordt beschreven dat onderzoekers bereid moeten zijn verantwoording af te leggen over de keuze van onderzoeksthema's, de besteding van onderzoeksmiddelen en de geleverde kwaliteit van het onderzoek.

Onderzoekers, docenten en studenten dienen bovengenoemde *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening* te respecteren en elkaar aan te spreken op mogelijk dubieus gedrag. De code legt de bestuursorganen van de universiteiten en onderzoeksinstituten een verplichting op om de naleving van de code te bevorderen en te handhaven. De opleidingen voor onderzoekers en studenten besteden tegenwoordig dan ook veelal systematisch aandacht aan de correcte manier van het verrichten van onderzoek. De organisaties die zich hebben gecommitteerd aan deze gedragscode hebben minstens één vertrouwenspersoon wetenschappelijke integriteit. Bestaat er een vermoeden van een integriteitsschending, dan kan een klacht worden ingediend bij een onafhankelijke commissie wetenschappelijke integriteit van de desbetreffende universiteit of het desbetreffende NWO- of KNAW-instituut. Indien gewenst kan het besluit van de universiteit of het instituut worden getoetst door het Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit (LOWI). Het LOWI is in 2003 ingesteld door de KNAW, NWO en de VSNU en adviseert de besturen van de bij het LOWI aangesloten instellingen over mogelijke schendingen van wetenschappelijke integriteit. Het LOWI publiceert zijn adviezen (geanonimiseerd) op de website (www.lowi.nl). Tot op heden zijn bij het LOWI geen gevallen behandeld waarin politieke voorkeur een rol heeft gespeeld.

Ten slotte is de *Gedragscode Belangenverstrengeling* een vermelding waard. Deze code is opgesteld voor wetenschappers die deelnemen aan commissies die wetenschappelijke adviesrapporten en richtlijnen voor de gezondheidszorg in Nederland opstellen. De code beoogt de onafhankelijkheid van deze commissies te waarborgen en alle schijn van belangenverstrengeling te vermijden, onder andere door het openbaar maken van relaties en belangen van commissieleden. Opstellers van de code zijn: de KNAW, de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG), de Gezondheidsraad (GR), de Nederlands Huisartsen Genootschap (NHG) en de Federatie Medisch Specialisten (FMS).

Institutionele mechanismen

Naast gedragscodes, is er in Nederland aandacht voor goede en integere wetenschapsbeoefening in het systeem van kwaliteitszorg van het wetenschappelijk onderzoek. Sinds de jaren tachtig wordt de wetenschappelijke kwaliteit en relevantie van al het wetenschappelijk onderzoek systematisch geëvalueerd volgens het Standaard Evaluatie Protocol (SEP) dat ontwikkeld is door KNAW, NWO en VSNU (zie www.vsnu.nl/sep). Onderzoekskwaliteit, maatschappelijke relevantie maar ook strategie van de onderzoeksgroepen en de beoordeling van het wetenschappelijke integriteitbeleid zijn belangrijke onderdelen bij de externe evaluaties. Een dergelijke evaluatie door een externe commissie van deskundigen vindt eens in de zes jaar plaats.

Voorts is wereldwijd *peer review* een belangrijk principe in de kwaliteitszorg van het wetenschappelijk onderzoek: het proces waarin wetenschappelijke bevindingen door collega's worden gecontroleerd op juistheid van het oordeel en gedegenheid van het onderzoek. Peer review is het belangrijkste mechanisme om de kwaliteit te waarborgen, niet alleen bij evaluaties van onderzoeksgroepen volgens het SEP, maar ook bij de beoordeling van onderzoeksvorstellen door onderzoekfinanciers zoals NWO en bij de beoordeling van artikelen door wetenschappelijke tijdschriften. Ondanks kritiek op het systeem, is peer review tot nu toe de enige breed geaccepteerde methode voor de validatie van subsidieaanvragen en uitkomsten van onderzoek. Wel zijn in het proces verbeteringen mogelijk. In het hoofdstuk 'Risico's op schending van vrijheid in wetenschapsbeoefening' komen we hier op terug.

Conclusie

De KNAW concludeert dat bestaande gedragscodes en regelingen de juiste kaders scheppen voor een behoorlijke wetenschapsbeoefening. Het met regelmaat evalueren en actualiseren van regelingen en codes blijft vanzelfsprekend van groot belang, evenals voortdurende aandacht voor de correcte manier van onderzoek verrichten in de opleiding van onderzoekers en studenten.

Risico's op schending van vrijheid in wetenschapsbeoefening

Alhoewel de vrijheid van wetenschapsbeoefening procedureel goed geborgd is in Nederland, kan er in de praktijk toch sprake zijn van een gewenste of ongewenste inperking van deze vrijheid. Hieronder gaan we dieper in op de factoren die van invloed kunnen zijn op de vrijheid van wetenschapsbeoefening. Hierbij onderscheiden we drie categorieën van risico's voor de vrijheid van wetenschapsbeoefening:

- 1 risico's bij het opstellen van de onderzoeksagenda
- 2 risico's in de uitvoering van het onderzoek zelf, en
- 3 risico's bij het gebruik van onderzoeksresultaten.

1 Risico's bij het opstellen van de onderzoeksagenda

De onderzoeksagenda van academische instellingen in Nederland wordt in belangrijke mate bepaald door grote wetenschappelijke en maatschappelijke vragen die leven in onze samenleving. Hiermee geeft de samenleving sturing aan onderzoeksvragen, de focus van het wetenschappelijk onderzoek en de diversiteit van perspectieven in de wetenschap. Echter, deze sturing betekent ook een zekere beperking van de academische vrijheid. Dit is onlosmakelijk verbonden met de maatschappelijke functie van de wetenschap. Het huidige regeerakkoord *Vertrouwen in de toekomst* (2017) benoemt deze spanning op pagina 12: 'De financiering van het onderzoek aan universiteiten wordt sterker gekoppeld aan onderzoeksinspanningen, wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke impact. Daarbij moet voldoende ruimte zijn en blijven voor vrij onderzoek'. De regering erkent hiermee de cruciale bijdrage die de wetenschap levert aan het oplossen van maatschappelijke uitdagingen en daarmee het belang van politieke besluitvorming op basis van wetenschappelijk onderbouwde feiten en analyses.

De academische vrijheid wordt in Nederland aldus onvermijdelijk beïnvloed door politieke keuzes in de financiering van onderzoek. Dan gaat het niet alleen om de hoogte van het beschikbare budget, maar ook om de mate van inhoudelijke sturing en vrijheid die academische instellingen krijgen om zelf bestedingskeuzes te maken. De vrijheid van een individuele onderzoeker is daarbij ook nog afhankelijk van de bestuurlijke keuzes die zijn of haar instelling, faculteit of instituut maakt.

De KNAW constateerde afgelopen zomer in de publicatie *Wetenschap in Nederland – Waar een klein land groot in is en moet blijven* dat het wetenschapssysteem in Nederland onder druk staat (Van Dijck en Van Saarloos, 2017). Het budget dat universiteiten effectief beschikbaar hebben voor onderzoek is sinds 2000 afgenomen. Tegelijkertijd liggen er steeds meer taken voor wetenschappers waar steeds minder geld voor beschikbaar is. De competitie om onderzoeksmiddelen neemt zowel nationaal als internationaal toe.

Mogelijke gevolgen hiervan voor de vrijheid van wetenschapsbeoefening zijn:

- De hoge aanvraagdruk bij NWO kan ertoe leiden dat innovatieve maar wetenschappelijk, maatschappelijk en/of politiek risicovolle projecten nauwelijks meer voor financiering in aanmerking komen. NWO identificeerde dit als een reëel risico in het rapport over de aanvraagdruk bij NWO dat in oktober 2017 verscheen (NWO, 2017).
- Door de grote afhankelijkheid van externe onderzoeksmiddelen wordt een steeds groter deel van de onderzoeksagenda bepaald door externe partijen (VSNU, 2017). Enerzijds kan externe sturing de verankering van de wetenschap in de samenleving versterken en zelfcensuur binnen de wetenschap voorkomen. Anderzijds kan het als gevolg hebben dat sommige onderwerpen onderbelicht raken omdat er in de samenleving (tijdelijk) minder belangstelling voor bestaat, terwijl daar uit wetenschappelijk inhoudelijk oogpunt geen reden toe is. In 2015 publiceerde de KNAW een

adviesrapport dat mogelijk ongewenste effecten van onder andere het topsectorenbeleid in kaart bracht. De conclusie was toen dat het Nederlandse wetenschapslandschap nog geen echte 'witte vlekken' kent, wel signaalgebieden die serieus aandacht verdienen. Echter het rapport waarschuwde ook dat oplettendheid en gepaste zorg nodig blijven om te voorkomen dat concentratie van middelen op brede thema's tot minder ruimte leidt voor nieuwsgierheidsgedreven onderzoek (KNAW, 2015).

- Het relatief sterk toegenomen belang van projectfinanciering kan leiden tot onwenselijke beïnvloeding door de financier. De onafhankelijkheid en academische vrijheid kunnen worden belemmerd als de onderzoeker een grote bemoeienis toelaat van de opdrachtgever met de werkwijze, interpretatie en publicatie van resultaten. Het reeds in 2005 gepubliceerde KNAW-rapport *Wetenschap op bestelling* doet enkele – nog altijd actuele – aanbevelingen om de onafhankelijkheid van onderzoek in opdracht van overheid of bedrijfsleven te waarborgen. Er wordt onder meer geadviseerd om vooraf goede afspraken te maken met de opdrachtgever over zaken als de publicatie van de onderzoeksresultaten. Het adviesrapport bevat een voorstel voor een onafhankelijkheidsverklaring voor extern gefinancierd onderzoek waaraan zowel opdrachtgever als onderzoeker zich committeren (KNAW 2005) die bruikbaar is voor zowel academische als niet-academische onderzoeksinstituten. Ook het principe 'onafhankelijkheid' in de *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening* is hier van toepassing (zie ook het vorige hoofdstuk 'Beginselen van behoorlijke wetenschapsbeoefening').

2 Risico's tijdens het onderzoekproject

Risico's op vooringenomenheid (al dan niet bewust) of beperking van ideeën tijdens het onderzoeksproces kunnen verschillen per discipline of onderzoeksmethode. Normatief of interpretatief onderzoek stelt andere eisen dan bijvoorbeeld experimenteel onderzoek, en een beleidswetenschappelijke analyse kent andere risico's dan, bijvoorbeeld, een historische studie. Elk wetenschapsgebied kent zo zijn eigen methoden, standaarden of ingeslepen dogma's. Ook tijdsgesest speelt een rol waardoor sommige onderwerpen tijdelijk meer in de belangstelling staan en andere juist meer op de achtergrond raken. Dit betekent niet dat élk perspectief altijd aanwezig moet zijn. Er kunnen goede wetenschappelijke redenen zijn dat een bepaald perspectief of een bepaalde school wordt verlaten en eventueel vervangen door een andere naarmate de wetenschappelijke kennis zich verder ontwikkelt. Ook is het van belang te beseffen dat pluriformiteit in perspectieven niet noodzakelijkerwijs op het niveau van individuele onderzoeksgroepen hoeft te worden gerealiseerd; essentieel is dat diversiteit op landelijk niveau wordt gerealiseerd, en dat hoeft lokale schoolvorming niet in de weg te staan. In veel vakgebieden dragen nationale netwerken zoals onderzoekscholen, bij aan pluriformiteit in perspectieven op nationaal niveau.

Momenten in het onderzoeksproces waarop het grootste risico bestaat voor vooringenomenheid, beperking van ideeën of beperking in de keuze van onderwerpen zijn: de benoeming van wetenschappelijk personeel en het proces van peer review van onderzoeksvorstellen en van wetenschappelijke publicaties. Schoolvorming kan hierbij een rol spelen.

Universiteiten en onderzoeksinstituten dienen in hun personeelsbeleid te streven naar een – in alle opzichten – diverse samenstelling van het wetenschappelijk personeel via open en transparante procedures. Hierbij is het belangrijk dat profielen voor leerstoelen met open vizier worden opgesteld en benoemingsadviescommissies zich bewust zijn van ongewenste schoolvorming binnen het vakgebied. Externe werving en inbreng van aanpalende disciplines bij de samenstelling van benoemingsadviescommissies van wetenschappelijk personeel kunnen hieraan ook bijdragen. Daarnaast is het creëren van een open organisatieklimaat en een cultuur waarin verschillen worden gewaardeerd, van groot belang. Door samenwerking en een open discussie tussen medewerkers te stimuleren over verschillen tussen perspectieven en opvattingen zal een diversiteit van ideeën naar voren worden gebracht waardoor de organisatie beter profiteert van divers samengestelde teams. Mutatis mutandis, geldt dit ook voor de samenstelling van beoordelingscommissies in het kader van organisaties als NWO en ERC.

Beoordeling van onderzoeksvorstellen en rapportages van onderzoek via peer review is een ander moment in het onderzoeksproces waar risico's op de loer liggen. Enerzijds kan peer review vooringenomenheid van onderzoekers of onderzoeksgroepen helpen voorkómen doordat een onafhankelijk oordeel wordt gegeven. Anderzijds kan het vrijheid belemmeren als sprake is van schoolvorming. Interdisciplinair onderzoek is bijvoorbeeld vaak lastig te financieren en publiceren, net als zeer innovatief onderzoek (*paradigm shifts*). Peer review is een goed systeem maar vooringenomenheid en zelfcensuur van onderzoekers en schoolvorming kunnen een risico vormen. Dit geldt voor de wetenschap wereldwijd. De mate waarin dit voorkomt verschilt per vakgebied. Het vermijden van 'bias' en ongewenste, vrijheid beperkende schoolvorming is een kwestie die vooral internationaal in disciplineverband moet worden opgepakt. Binnen Nederland geeft de recente discussie over mogelijke belangenverstrengeling van commissieleden van ZonMW ook aanleiding om de methode van peer review van subsidievoorstellen die worden ingediend bij ZonMW en NWO te evalueren. Voorbeelden van maatregelen die NWO zou kunnen overwegen om de onafhankelijkheid van peer review van subsidieaanvragen te vergroten zijn: leden van beoordelingscommissie informeren over de identiteit van de externe referenten, transparantie van selectieprocedures voor de beoordelingscommissies vergroten en buitenlandse wetenschappers toevoegen aan commissies.

3 Risico's bij het gebruik van onderzoeksresultaten

De toepassing van onderzoeksresultaten of de mogelijkheid daartoe, kan soms leiden tot een publiek debat of dergelijk onderzoek wel wenselijk is. Er is echter geen duidelijke grens tussen wenselijk en onwenselijk onderzoek en tussen gewenste of ongewenste inperking. Bovendien is een dergelijke grens aan verandering onderhevig omdat de maatschappij verandert en onze opvattingen, kennis en waarden over deze grenzen ook veranderen. Een bekend voorbeeld is het onderzoek van Buikhuisen eind jaren zeventig naar biologische achtergronden van criminaliteit. De wenselijkheid van dergelijk onderzoek werd indertijd betwist en dat leidde tot een fel publiek debat. Het was uiteindelijk voor Buikhuisen onmogelijk zijn onderzoek voort te zetten. Nu, enkele decennia later, is onze visie hierop veranderd en zou dergelijk onderzoek waarschijnlijk wel geaccepteerd zijn en rijst de vraag in hoeverre deze inperking de wetenschappelijke voortuitgang heeft belemmerd.

Wat we kunnen leren van deze affaire, is dat wetenschap en samenleving zorgvuldig om moeten gaan met het spanningsveld tussen waarheidsvinding en het effect van onderzoeksresultaten op de maatschappij. De dialoog tussen wetenschappers onderling en tussen wetenschap en maatschappij is daarbij van groot belang. Een pleidooi voor vrijheid van wetenschapsbeoefening is niet alleen een pleidooi voor het recht om vrijelijk onderzoek te doen en de resultaten daarvan te verspreiden maar ook een pleidooi dat wetenschappers de verantwoordelijkheid nemen het debat met de maatschappij aan te gaan. Academische vrijheid gaat samen met de verantwoordelijkheid van onderzoekers om uit te leggen aan de samenleving waarom dergelijk onderzoek wordt gedaan en de opgedane kennis waar mogelijk toe te passen zodat de samenleving hiervan profiteert. De Nationale wetenschapsagenda is hiervan een goed voorbeeld. Daarnaast komt academische vrijheid ook met de verantwoordelijkheid alleen uitspraken te doen binnen de eigen expertise⁴ en omzichtig om te gaan met de vertaling van de onderzoeksuitkomsten naar beleid. De wetenschap kan onderbouwde analyses en argumenten leveren die een rol kunnen spelen in besluitvorming, bijvoorbeeld in de politiek, het bedrijfsleven en de rechtspraak. Het politieke oordeel is echter geen taak van de wetenschap maar van de politiek. Deze grens tussen wetenschap en politiek dient zowel door wetenschappers als politici te worden bewaakt.

Er kan ook sprake zijn van zelfcensuur door de onderzoeker zelf. Daar kunnen goede redenen voor zijn, bijvoorbeeld wanneer er grote risico's zijn bij de uitvoering van het onderzoek of bij de publicatie van de onderzoeksresultaten, zoals een biosecurity-risico bij sommige biomedische onderzoeksprojecten (KNAW, 2013). In andere gevallen is zelfcensuur door de onderzoeker niet gewenst, bijvoorbeeld in het geval de onderzoeker zijn/haar eigen resultaten onwenselijk acht omdat deze in strijd zijn met zijn/haar

---

⁴ In de *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening* wordt hierover onder Eerlijkheid en Zorgvuldigheid het volgende opgemerkt: 'Een wetenschapsbeoefenaar draagt er zorg voor dat zijn deskundigheid voor het uitoefenen van zijn taken op peil blijft. Hij aanvaardt geen taken waarvoor hij de nodige deskundigheid mist. Zo nodig geeft hij de grenzen van zijn deskundigheid aan.'

eigen opvattingen of omdat de onderzoeker negatieve reacties verwacht vanuit (bepaalde groeperingen in) de samenleving of van de externe financier van het onderzoek. Vrijheid van wetenschapsbeoefening houdt ook de plicht in tot een rapportage van alle resultaten waartoe het onderzoek leidt.

In de gedragscodes voor wetenschapsbeoefening en in de protocollen voor onderzoeksevaluaties is beperkt, maar in toenemende mate, aandacht voor de maatschappelijke beoordeling van onderzoeksresultaten.⁵

Conclusie en aanbevelingen

Naar aanleiding van de motie Straus-Duisenberg heeft de KNAW zich de vraag gesteld of er aanleiding is om ons in Nederland zorgen te maken over zelfcensuur en beperking van diversiteit aan perspectieven. Daarnaast heeft de KNAW zich gebogen over de vraag op of er specifiek in Nederland mechanismen bestaan die de vrijheid van wetenschapsbeoefening belemmeren en waarover we ons extra zorgen zouden moeten maken. In algemene zin is de KNAW van oordeel dat het antwoord op beide vragen ontkennend kan zijn. Wel zijn voortdurende alertheid en gepaste zorg noodzakelijk.

Op basis van bovenstaande analyse komt de KNAW tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

Conclusies

- 1 De diverse in Nederland geldende gedragscodes en juridische kaders voor integere wetenschapsbeoefening scheppen in combinatie, de juiste kaders voor het waarborgen van de vrijheid van wetenschapsbeoefening in ons land. Er zijn geen signalen dat er structureel sprake is van een beperking van deze vrijheid. Het regelmatig evalueren en actualiseren van de regelingen en codes blijft vanzelfsprekend van groot belang net als de voortdurende aandacht voor de correcte manier van het verrichten van onderzoek in de opleidingen voor onderzoekers en studenten.
- 2 Door de nadruk op maatschappelijk relevant onderzoek in Nederland heeft de samenleving invloed op de onderzoeksagenda van academische instellingen in Nederland. Hiermee geeft de samenleving sturing aan de onderzoeksvragen, de focus van het wetenschappelijk onderzoek en de diversiteit van perspectieven in de wetenschap. Deze sturing betekent ook een zekere beperking van de academische vrijheid. De ruimte voor onderzoeker-gedreven projecten kan in de knel komen. Dit bewustzijn klinkt ook door in het recente regeerakkoord.
- 3 Het toegenomen belang van projectfinanciering kan leiden tot onwenselijke beïnvloeding door de financier. De onafhankelijkheid en academische vrijheid kunnen worden belemmerd als de onderzoeker een grote bemoeienis toelaat van de opdrachtgever met de werkwijze, interpretatie en publicatie van de resultaten. Goede afspraken vooraf tussen onderzoeker en opdrachtgever kunnen dit voorkomen.
- 4 Vooringenomenheid van onderzoekers (al dan niet bewust) en ongewenste, vrijheid beperkende schoolvorming kunnen een gevaar vormen voor een adequate wetenschapsbeoefening. Dit speelt vooral rondom benoemingen van wetenschappelijk personeel en tijdens het proces van peer review van onderzoeksvoorstellen en van publicaties. Het voorkómen hiervan verdient permanente aandacht van universiteiten, onderzoeksinstituten en onderzoeksfinanciers.
- 5 In de wetenschapsbeoefening is het van belang om *ruimte* te bieden voor diversiteit en pluriformiteit in perspectieven, voor zover dit bijdraagt aan gedegen waarheidsvinding. Het bevorderen van samenwerking en een open discussie tussen medewerkers draagt bij aan het creëren van deze ruimte. Diversiteit van ideeën hoeft niet noodzakelijkerwijs op het niveau van individuele onderzoeksgroepen

---

⁵ De KNAW werkt momenteel aan het advies *Impact in Kaart* dat inzicht moet bieden in de vraag welke instrumenten geschikt zijn om de impact te bepalen, eventuele lacunes zichtbaar te maken en aanbevelingen te doen voor de ontwikkeling van nieuwe instrumenten. Verwachte publicatiedatum juni 2018.

te worden gerealiseerd; essentieel is dat diversiteit op landelijk niveau ontstaat en dat hoeft lokale schoolvorming dus niet in de weg te staan.

- 6 Er kan sprake zijn van een inperking van academische vrijheid doordat bepaald onderzoek of de (mogelijke) resultaten daarvan onwenselijk worden geacht door de samenleving of door de onderzoeker zelf. Er kunnen bijvoorbeeld ethische bezwaren zijn, veiligheidsrisico's of angst voor negatieve reacties vanuit (bepaalde groeperingen in) de samenleving. Dit spanningsveld tussen waarheidsvinding en het effect van onderzoeksresultaten op de maatschappij kan worden verminderd door een adequate dialoog tussen wetenschappers onderling en tussen wetenschap en maatschappij. Academische vrijheid en professionele verantwoordelijkheid hangen samen: vrijheid van wetenschapsbeoefening betekent ook dat de wetenschap zo mogelijk de verbinding met de maatschappij zoekt en uitlegt waarom het onderzoek wordt gedaan en op welke wijze de opgedane kennis mogelijk is toe te passen. De grens tussen wetenschappelijk onderbouwde analyses en argumenten en besluitvorming, bijvoorbeeld in de politiek, is daarbij een punt van aandacht.

Aanbevelingen

- 1 *Overheid en politiek*: Projectfinanciering kan bijdragen aan een diversiteit van perspectieven in het wetenschappelijk onderzoek doordat het de verbinding met de maatschappij versterkt. Een grote toename in de afhankelijkheid van projectfinanciering vormt echter ook een risico voor de benodigde ruimte voor onderzoeker-gedreven projecten en daarmee voor het behoud van vrijheid van wetenschapsbeoefening. Mede daarom is het zaak om bijvoorbeeld in de eerste geldstroom voldoende ruimte te behouden voor ongebonden onderzoek. Daarnaast spelen overheid en politiek een belangrijke rol in het erkennen van het belang van wetenschappelijk onderbouwde feiten en analyses. Niet alleen ten behoeve van politieke besluitvorming maar ook in het bewaken van de grens tussen de uitkomst van wetenschappelijke analyses en politieke oordelen.
- 2 *Universiteiten, KNAW- en NWO-instituten*: Evalueer regelmatig de regelingen en codes voor integere wetenschapsbeoefening en besteed aandacht aan dit onderwerp in de opleiding van onderzoekers en studenten. Streef op landelijk niveau naar diversiteit in de vertegenwoordiging van wetenschappelijke stromingen. Zorg bij de werving van wetenschappelijk personeel voor een open vizier bij het opstellen van profielschetsen voor leerstoelen, voldoende externe inbreng van aanpalende disciplines bij de samenstelling van benoemingsadviescommissies, en zo open en transparant mogelijke procedures. Stimuleer een open organisatieklimaat, een cultuur waarin verschillen worden gewaardeerd en waarin niet te angstig wordt gereageerd op onderzoek en mogelijke uitkomsten daarvan, inclusief keuze van onderzoekthema's die politiek of maatschappelijk niet onmiddellijk hoog aanzien genieten. Stimuleer en ondersteun wetenschappers om zich breed te ontwikkelen en ook onderzoekservaring op te doen bij andere kennisinstituten of in de beroepspraktijk.
- 3 *Onderzoeker en opdrachtgever*: waarborg de onafhankelijkheid van onderzoek in opdracht van overheid of bedrijfsleven door vooraf goede afspraken te maken en de 'Verklaring van wetenschappelijke onafhankelijkheid' (KNAW 2005) van toepassing te verklaren op het onderzoek. Bewaak de grens tussen enerzijds wetenschappelijk onderbouwde analyses en argumenten en anderzijds besluitvorming.
- 4 *NWO*: Evalueer samenstelling en werkwijze van beoordelingscommissies om zo te komen tot meer transparante peer review van subsidievoorstellen. Richt subsidie-instrumenten zo in dat wetenschappers worden gestimuleerd en ondersteund om onderzoekservaring op te doen bij andere kennisinstituten of in de beroepspraktijk.
- 5 *KNAW*: Stimuleer de formulering van een expliciete omschrijving van academische vrijheid en vrijheid van wetenschapsbeoefening in nationale en internationale regelgeving en gedragscodes. Agendeer het thema vrijheid van wetenschapsbeoefening op Europees niveau via de Europese koepelorganisaties waar de Akademie lid van is. Stimuleer aandacht voor maatschappelijke beoordeling van onderzoeksresultaten in de gedragscodes voor wetenschapsbeoefening en tijdens onderzoeksevaluaties.

Colofon

Dit briefadvies is opgesteld door de Commissie voor de Vrijheid van Wetenschapsbeoefening van de KNAW bestaande uit:

Prof. mr. dr. N.J. (Nico) Schrijver, Universiteit Leiden (voorzitter)

Prof. dr. R.A.G. (Roberta) D'Alessandro, Universiteit Utrecht

Prof. dr. M.V.B.P.M. (Martin) van Hees, Vrije Universiteit Amsterdam

Prof. mr. dr. P.F. (Paul) van der Heijden, Universiteit Leiden

Prof. dr. ir. P.P.C.C. (Peter-Paul) Verbeek, Universiteit Twente.

De commissie wordt ondersteund door een ambtelijk secretaris, drs. H.E.D. (Hanneke) van Doorn.

Een concept van het KNAW-briefadvies is gereviewed door:

Prof. dr. ir. H.J.W. (Hein) de Baar, Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee en Rijksuniversiteit Groningen

Prof. mr. dr. C.C.J.H. (Catrien) Bijleveld, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving en Vrije Universiteit Amsterdam

Prof. dr. H.W.M. (Hanneke) van Laarhoven, Academisch Medisch Centrum Amsterdam

Prof. dr. H.G.M. (Bert) Leufkens, Universiteit Utrecht

Prof. dr. L.W. (Lodi) Nauta, Rijksuniversiteit Groningen

Prof. dr. G.J. (Bert) van der Zwaan, Universiteit Utrecht.

De KNAW is de reviewers veel dank verschuldigd. Hun commentaren zijn zorgvuldig in overweging genomen en hebben geleid tot diverse verbeteringen van het briefadvies. De reviewers dragen geen verantwoordelijkheid voor de inhoud van het briefadvies.

Deze publicatie kan als volgt worden aangehaald:

KNAW (2018) *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland*, Amsterdam, KNAW

Geraadpleegde literatuur

Dalen, H. van, Klamer, A., Koedijk, K. (2015). *Het gekantelde wereldbeeld van economen*. Me Judice, 16 maart 2015

Dijck, J. van & Saarloos, W. van (2017). *Wetenschap in Nederland – Waar een klein land groot in is en moet blijven*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Duarte, J.L, Crawford, J.T., Stern, C., Haidt, J., Jussim, L., Tetlock, P.E. (2015). 'Political diversity will improve social psychological science'. *Behavioral and Brain Sciences*, 38. doi:10.1017/S0140525X14000430

Groen, J.R. (2015). *Preadvies Academische vrijheid en wetenschappelijke integriteit – Een onderzoek naar vrijheid en verantwoordelijkheid in wetenschappelijk onderwijs en onderzoek*. Den Haag: Academie voor wetgeving

Jonge, J. de (2015), *F&C Vertrouwen in de wetenschap*. Den Haag: Rathenau Instituut

KNAW (2005). *Wetenschap op bestelling – Over de omgang tussen wetenschappelijk onderzoekers en hun opdrachtgevers*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

KNAW (2013). *Bouwen aan Biosecurity – Beoordelen van dual-use onderzoek*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

KNAW (2015). *De ruimte voor ongebonden onderzoek – Signalen uit de Nederlandse wetenschap*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

NWO (2017). *Maatregelen NWO om aanvraagdruk te reduceren*. Den Haag: Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek

Regeerakkoord 2017 – 2021: Vertrouwen in de toekomst (2017). Den Haag: VVD, CDA, D66 en ChristenUnie

Tweede Kamer (2017a). *Verslag van een Algemeen Overleg Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid op 25 januari 2017* (kst-31288-577). Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal

Tweede Kamer (2017b). *Handelingen TK 2016-2017, 48 4 Hoger onderwijs 2 februari 2017 (h-tk-20162017-48-4)*. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal

Tweede Kamer (2017c). *Handelingen TK 2016-2017, 49 Stemmingen moties Hoger onderwijs 7 februari 2017*. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal

VSNU (2017). *Grensverleggend onderzoek onder druk door verandering in onderzoekfinanciering*. Geraadpleegd 17 november 2017 via: <http://www.vsnu.nl/verandering-onderzoekfinanciering.html>

Werfhorst, H. van der (2017). *Zijn wetenschappers links?* Geraadpleegd op 2 oktober 2017 via <http://stukroodvlees.nl/zijn-wetenschappers-links>

Bijlage I: Tweede Kamer der Staten-Generaal

Vergaderjaar 2016–2017

34 550 VIII

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2017

Nr. 120

MOTIE VAN DE LEDEN STRAUS EN DUISENBERG

Voorgesteld 2 februari 2017

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat in het buitenland discussies worden gevoerd over
homogeniteit, zelfcensuur en gebrek aan diversiteit in de wetenschap;

overwegende dat er altijd plek moet zijn voor het vrije woord in de
wetenschap, gedreven door nieuwsgierigheid en waarheidsvinding;

van mening dat de vrije wetenschap nooit gehinderd mag worden door
verschillen in morele of politieke meningen;

verzoekt de regering om, een nadere beschouwing en advies te vragen aan
de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) of
zelfcensuur en beperking van diversiteit van perspectieven in de
wetenschap in Nederland een rol spelen, en met aanbevelingen te komen
hoe te allen tijde het vrije woord binnen de wetenschappelijke
waarheidsvinding de ruimte zou moeten krijgen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Straus
Duisenberg